

„A stílus maga az ember”

Kemény Gábor egyetemi tanár

Miskolci Egyetem

Sárospatak, 2017. november 21.

Georges-Louis Leclerc, Buffon grófja (1707–1788)

Discours sur le style – Értekezés a stílusról (1753, akadémiai székfoglaló)

- „Le style n'est que l'ordre et le mouvement qu'on met dans ses pensées. Si l'on les enchaîne étroitement, si l'on les serre, le style devient ferme, nerveux et concis...”
- *„A stílus nem egyéb, mint az a rend és lendület, amit gondolatainkba viszünk.
Ha szorosan egybekapcsoljuk, ha összefűzzük őket, stílusunk tömör, erőteljes és határozott lesz...”*

Discours sur le style – Értekezés a stílusról (1753, akadémiai székfoglaló)

- Pour bien écrire, il faut donc posséder pleinement son sujet; il faut y réfléchir assez pour voir clairement l'ordre de ses pensées, et en former une suite, une chaîne continue, dont chaque point représente une idée, et, lorsqu'on aura pris la plume, il faudra la conduire successivement sur ce premier trait...”
- *„Ahhoz tehát, hogy jól írjunk, teljesen uralkodnunk kell tárgyunkon, s eléggé el kell mélyednünk benne, hogy világosan lássuk a gondolatok rendjét, s folyamatos láncolattá fűzzük őket úgy, hogy ennek minden szeme egy-egy gondolat legyen; s ha egyszer tollat fogtunk, mindvégig a meglelt nyomon kell járnunk vele...”*

Discours sur le style – Értekezés a stílusról (1753, akadémiai székfoglaló)

„Le style c’est l’homme même.”

„A stílus maga az ember.”

(Ford.: Rónay György)

A stílus

- **A *stílus* szó eredete:**
- gör. *στυλος* [sztülosz] 'oszlop, karó' → lat. *stilus* 'íróvessző' → m. *stílus* 'kifejezés mód'
- **A stílus fogalma, meghatározása:**
- valamely beszélt vagy írott szöveg, szövegtípus nyelvi megformálásmódja;
- a kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvi változat;
- ugyanazt, de másképpen:
- *Atyja nem ismert mértéket a szeszfogyasztásban* (választékos) ↔
- *Nagy piás volt a faterja* (vulgáris, bizalmas)
- *Apja rendszeresen és nagy mennyiségben fogyasztott szeszes italokat* (semlegesen köznyelvi) ↔
- *Apja alkoholproblémával küzdött* (PC, political correct)

A stílus

- **Queneau [könő]: Stílusgyakorlatok:** ugyanazt a történetet 99 változatban, stílusban beszéli el.
- **Pl. Logikusan – Felkiáltósan – Megszemélyesítve**
- (l. Szathmári István: Stílusról, stilisztikáról napjainkban, 1994)

Autóbusz.

Peron.

Autóbuszperon. Ez a helyszín.

Dél.

Hozzávetőleg.

Hozzávetőleg dél. Ez az időpont.

Utasok.

Viszály.

Utasok közti viszály. Ez a cselekmény.

Fiatal férfi.

Kalap. Hosszú, vékony nyak.

Fiatalember paszományos kalappal a fején. Ő a főszereplő.

Egy illető.

Egy bizonyos illető.

Egy bizonyos illető. Ő a mellékszereplő.

Én.

Én.

Én. Szintén mellékszereplő. Narrátor.

Szavak.

Szavak.

Szavak. Azok hangzottak el.

Üres ülőhely.

Foglalt ülőhely.

Üres ülőhely, amit elfoglaltak. Ez az eredmény.

A Szent Lázár pályaudvar.

Egy órával később.

Egy barát.

Egy gomb.

Újabb meghallott mondat. Ez a konklúzió.

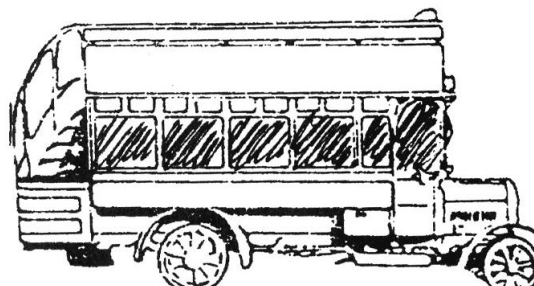
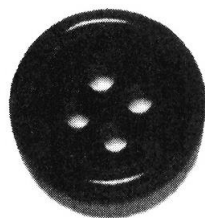
Logikus konklúzió.

FELKIÁLTÓSAN

Na tessék! Dél van! most kell buszra szállnom! Micsoda tömeg! micsoda tömeg! Hú, de szorosan vagyunk! Ejnye! de furcsa fickó! Nahát, a pofája! meg a nyaka! hetvenöt centi! leg-alább! Na és az a paszomány! az a paszomány! Észre se vettem! az a legjobb! az a paszomány! A kalapja körül! paszomány a kalapja körül! hát ez állati! Na, tessék! most meg kiveri a balhét! a paszományos ürge! hogy az az utas! az a másik! hogy folyton a lábára lép! Mindjárt összepofozkodnak! tuti! Mégse! de mégis! Na! na! Vágj be neki! Húzz be egyet! Puff, a pofájába! A fenébe! Hát nem! bemajrészik! a hosszúnyakú! a paszományos! Hát nem odaröpt az üres helyre! Bravó, hapsikám!

Nahát! Ez nem igaz! De! Istenbizony! Ő az! Ott, ni! A Szent Lázár pályaudvar előtt! ott sétáfkál fel-alá! egy másik pasassal! Mii?! mit be nem mesél neki az a másik? Hogy még egy gombot kellene! igen! még egy gombot kellene felvarratnia a kabátjára! A ka-bát-já-ra!

MEG- SZEMÉLYE- SÍTVE

Egy paszományövezte, kajla, horpadt puhakalap utazott a társai közt; meg-megrezzent, ha őt, a kalapot szállító társasautomobil kerekei átvitték rá a talaj egyenetlenségeit. Az utasok jövése-menése minden megállóban elmozdította harántirányban, olykor meglehetősen gorombán, olyannyira, hogy végül is ő, a kalap megelégelte a dolgot. Ingerültségét egy emberi hang közvetítésével fejezte ki, mely hang egy hússal párnázott, néhány üreg lyuggatta szabálytalan formájú csonttekével kapcsolódott hozzá, a kalaphoz. Ezután hirtelen leült, mármint ő, a kalap.

Egy-két órával később láttam, amint ő, a kalap úgy százhetven centivel a föld felett fel és alá járkal a Szent Lázár pályaudvar előtt. Egy barátja azt tanácsolta neki, hogy varrasson fel még egy gombot a felöltőjére... egy gombot... a felöltőjére... még ilyet mondani neki... neki, a kalapnak!

A stílus fajtái

Írott stílusok	Beszélt stílusok
Tudományos	Társalgási
Publicisztikai	Szónoki
Hivatalos	
Szépirodalmi	

(Fábián Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc: A magyar stilisztika vázlata, 1958, 8–11)

A stílus fajtái

- **Mindegyik** stílusrétegnek van írott és beszért változata:
- **Tudományos:** szakkönyv, tanulmány ↔ előadás, hozzászólás, kerekasztal-beszélgetés
- **Publicisztikai:** újságcikk (nyomtatott v. online) ↔ interjú, stúdióbeszélgetés, vita
- **Hivatalos:** törvény, rendelet, határozat, közlemény ↔ nyilatkozat, sajtótájékoztató
- **Szépirodalmi:** vers, novella, regény, dráma ↔ ezeknek előadása; újabban: slam poetry
- **Társalgási:** „írott beszért nyelv” (közösségi oldalak, villámposta, csetelés stb.) ↔ élőszóbeli társalgás (telefon, újabban skype is)
- **Szónoki:** írásba foglalt szónoklat, szónoki beszéd ↔ szóban előadott beszéd (felolvasott, rögtönzött)
- A szépirodalmi stílus: vegyíti a többit!

A stílus fajtái

- Egyéni szépírói stílus → **paródia** (pl. Karinthy Frigyes Krúdyról)

Karinthy Frigyes

Krúdy Gyula

A stílus fajtái

- Egyéni szépírói stílus → **stílusutánzás** (pastiche [pasztis], pl. Márai Sándor Krúdyról)

Márai Sándor

Krúdy Gyula

Paródia

- „A barnult asztalok mellett már ott ült a rendes társaság. [...] Régi, nehéz ezüstkanalak csilingeltek finoman a régi csészékben, melyekben a régi, ódon kávé füstölgött – egyesek régi, patinás sonkát ettek tojással. A zenélőóra finom kis hangja az »Irigylem a kannibál nőt« kezdetű valcert ismételtegette.
- [...] [Valaki] gáláns történetet mondott el valamely úri színésznőről, akiért a Városmajorban két testőrkapitány duellált. Egy holdas este aztán a régi Rondella körül spinétet ivott holmi szerelmes poéta, szívére szorítva a dáma csipkés legyezőjét.”

*(Karinthy Frigyes: A negyvenkettes zenélő mordály.
Így írtok ti, I, 645–646)*

Stílusutánczás (pastiche)

- „Írt, mert író volt, és néha egy fajta hangot hallott, amely olyan volt, mint mikor egy üres szobában megszólal egy magános mélyhegedű, melyet a sarokban felejtett valaki.
- Ezt a hangot, visszatérő szólamokkal, egész életében hallotta Szindbád. Ezért írt; s csak olyankor írt, mikor hallotta ezt a hangot. Néha utcán hallotta, a zajos Körúton, hajnal felé, amint borosan ment a rikító kirakatok, a szegény és homályos pesti égbolt csillagképei alatt. Néha kocsmákban is hallotta, éjfél után, mikor a söntésben hideg már a füst, mint a csalódott lélekben az indulatok, s a bolthajtásos termekben úgy szállong a pörköltök és a csapolt ser keserű szaga, mintha nem is lenne orvosság a macskajajra, mely az élet dorbézolását követi.”

(Márai Sándor: Szindbád hazamegy, 1940, 101)

Stílusérték

- 1. állandósult (lexikalizálódott), pl. nyelvjárási (*pallotta* 'verte' Tamási Áronnál), költői, (kissé) régies (*kikelet* $\leftrightarrow$ *tavas*; *felle* $\leftrightarrow$ *felhő*; *atyám* $\leftrightarrow$ (édes)apám)
- 2. alkalmi (kontextuális): a szöveggörnyezetből, beszédhelyzetből fakad, csak ott és akkor érvényesül (pl. a durva szó Victor Hugo A nyomorultak c. regényének csatajelenetében)

A stílusértékek skálája

- 5 *szociokulturális változó* mentén, mintegy 5 *dimenziós térben*:
-
- 1. **Magatartás:** durva – bizalmas – közömbös – választékos
- 2. **Helyzet:** informális – közömbös – formális [másképpen Terestyéni Tamás: kapcsolatteremtő – racionális – státusorientált]
- 3. **Érték:** értékmegvonó (ironikus, gúnyos) – közömbös – értéktelítő (patetikus)
- 4. **Idő:** régies (archaizáló) – közömbös – újszerű (neologizáló)
- 5. **Hagyományozott nyelvváltozat:** sztenderd (irodalmi nyelv, köznyelv) – nyelvjárások – városi népnyelv – zsargon (pl. diáknyelv)

Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv stilisztikája, 1996)

Stiliztika és gyakorlat: a nyelvi illemtan kérdései

- Köszönés (pl. vonaton), megszólítás
(*professzor úr – tanár úr – *Gábor bátyám – Gábor – SEMMI!*)
- Tegezés, magázás, „tetszikezés”. A megszólítás nélküli sima lemagázás (pl. interjúban) nem elég udvarias: „Készül-e most valamilyen külföldi szereplésre?”. Előtte jobban hangzana: „Kedves művésznő, ...?”

Nyelvi udvariasság és udvariatlanság

- ***Még egyszer!***

Pogácsát veszek egy utcai árustól. Azazhogycsak vennék, mert a nagy zajban nem érti, mit is akarok. Ezért mosolytalanul rám szól, imígyen: *Még egyszer!* Pedig nem haragszik rám, nincs is erre semmi oka. Az ő nyelvében azonban, úgy látszik, ezt kell ilyenkor mondani. Az eladó fiatal férfi, de másoktól is, idősebbektől is hallottam már.

Mint annyi más esetben, gyanakodhatnánk idegen nyelvi, például angol hatásra, de ezúttal nem így van. Az angolban ilyenkor az *I beg your pardon*, röviden *pardon* járja, a németben a *(wie) bitte*, a franciában a *plaît-il*, a *vous dites* vagy a bizalmasabb *pardon* (mindegyik kérdő intonációval, a kérdőjeleket itt nem tettem ki). A *Még egyszer!* tehát nem idegenből jön, hanem törőlmetszett magyar lelemény. Én azonban nem szeretem, ha vezényszavakban beszélnek hozzám (talán mert soha nem voltam katona).

Tanuljuk hát meg újra, de legalábbis ne feledjük el az udvarias visszakérdezésnek ezeket a hagyományos formáit: *Tessék? Kérem? Pardon?* Vagy ha mégis ragaszkodnánk a címül írt felszólításhoz, egészítsük ki így: *Legyen szíves még egyszer mondani (, nem értettem)*. Vagy ilyen hosszú mondatot már nem érdemel egy magyar vevő?

A pogácsát egyébként megvettem, nem is volt rossz.

(Megjelenik az Édes Anyanyelvünk jövő februári számában)

**Köszönöm figyelmüket,
várom kérdéseiket!**